

הספרייה להגות דמוקרטית

הנרי קיסינג'ור
דיפלומטיה

מבוא שלמה אבינרי
תרגום דוד בן-נחום

הוצאת שלם, ירושלים התשס"ח

מבוא

מאת שלמה אבינרי

הנרי קיסינג'ר אינו זקוק להצגה בפני הקורא הישראלי – או בפני כל קורא המכיר את הוויות העולם ואת הזירה הפוליטית הבינלאומית. עם זאת, הוא מהווה תופעה ייחודית בנופה של הדיפלומטיה העולמית – וזאת בעיקר משתי בחינות.

ראשית, התופעה של פליט יהודי מגרמניה, המגיע למשרות הרמות של יועץ לביטחון לאומי לנשיא ארצות-הברית (1969-1975) ושל מזכיר המדינה (1973-1977), היא עצמה חידוש גדול, ובכך היה קיסינג'ר האישיות הראשונה שלא מן הממסד האנגלוסקסי הפרוטסטנטי שהעפילה לפסגות אלו.

שנית, וזהו אולי הישג מרשים לא פחות – כמעט שלושים שנה לאחר שעזב את תפקידיו הרשמיים, קיסינג'ר הוא עדיין בבחינת אורים ותומים בתחומי הדיפלומטיה הבינלאומית: דבריו – בכנסים בינלאומיים, במאמרי עיתונות ובפרשנות בתקשורת – זוכים להאזנה ולקשב שאין להם תקדים. בשעה שרוב האישים ששימשו בתפקיד מזכיר המדינה בארצות-הברית נעלמים מתודעת הציבור לאחר שפרשו מתפקדיהם, נוכחותו של קיסינג'ר בשיח הדיפלומטי עשרות שנים לאחר שחזר להיות אישיות פרטית אין לה תקדים; וכמו בעת היותו נושא תפקידים רשמיים, עמדותיו ודעותיו לא רק נהנות מתמיכה ומהערכה, אלא גם נתקלות בביקורת ובהתנגדות, אך אי-אפשר להתעלם מהן.

בישראל, כמובן, קיסינג'ר זכור בעיקר בזכות מסעות הדילוגים הדיפלומטיים שלו בעקבות מלחמת יום הכיפורים, שהביאו לא רק להסכמי ביניים עם מצרים ועם סוריה, אלא גם לניתוקה של מצרים ממעגל ההשפעה הסובייטית ולשינוי מהותי במעמדן של שתי מעצמות-העל – ארצות-הברית

וברית המועצות – באזור בתקופת השיא של המלחמה הקרה: גם כאן מצויה לעתים ביקורת לצד התשבחות על ההישגים המרשימים.

המבקש לרדת לשורשי הישגיו של קיסניג'ר – בתפקידיו הרשמיים כמו גם כיועץ על אוניברסלי לאחר מכן – ימצא לכך סיבות רבות: יכולת אנליטית מרשימה, המסוגלת לתרגם מהלכים מורכבים והערכות מצב מסובכות ללשון המובנת לקורא האינטליגנטי, המוצא את עצמו לעתים אובד בסבך הז'רגון המקצועי-כביכול של מומחים לאסטרטגיה ולמדינאות; כשרון נדיר ליחסי ציבור, שהפך את קיסניג'ר – לכאורה איש אקדמיה אפור – לחביב התקשורת ואפילו לנושא לכתבות עסיסיות במדורי הרכילות. אך כל אלה לא היו מביאים אותו למעמד שוכה לו אילולי היו מבוססים על משנה סדורה וייחודית, שהישגה העיקרי היה ניתוב מדיניותה של ארצות-הברית לכיוונים שהמסורת הדיפלומטית האמריקנית לא הייתה רגילה להם. כיוונים חדשים אלו נשענו בעיקר על הניסיון הדיפלומטי האירופי ההיסטורי, וכך יצק קיסניג'ר יין אירופי ישן לכלים אמריקניים. בדרך כלל רגילים לזהות גישות אלו עם מושגים כגון 'ריאליזם מדיני' ו'מאזן כוחות': אף שאלו הם ללא ספק מושגים מרכזיים במשנתו של קיסניג'ר, אין הם ממצים את מורכבות גישתו ואת הדרך שבה הצליח לשלב אותם, על בסיסם הפרגמטי, עם היסודות האידיאליסטיים של המסורת הדיפלומטית האמריקנית.

מכל ספריו המרובים, אין ספר טוב יותר מאשר דיפלומטיה כדי להתחקות אחרי מחשבתו של קיסניג'ר כשהיא מיושמת לניתוח שורה ארוכה של אירועים, נקודות מפנה ומשברים, שעיצבו את המדיניות הבינלאומית בעת החדשה. ספריו האחרים של קיסניג'ר מתמקדים בעיקר בסוגיות ספציפיות – וחלקם, כגון ספרי זיכרונותיו, הם מטבע הדברים ניסיון להצדיק את המדיניות האמריקנית בתקופה שהיה שותף בכיר בעיצובה בעת כהונתם של הנשיאים ניקסון ופורד; אולם ספר זה פורש יריעה רחבה שאמנם אינה בדיוק היסטוריה של מאתיים השנים האחרונות, אך היא מנסה להבין את תולדותיהן תוך ניתוח באזמל ביקורתי חד, הפועל בהשראת השקפת עולמו של קיסניג'ר ובוחר אותה הן לאור מחקריו ההיסטוריים והן לאור תרומתו שלו לעיצוב ההיסטוריה בת-זמננו.

הספר פורסם במקורו בשנת 1994, ותקופת כתיבתו – השנים הראשונות שלאחר סיום המלחמה הקרה, קריסתו של הגוש הסובייטי והתפרקותה של ברית-המועצות עצמה – מטביעה את חותמה עליו. מצד אחד, היא מבטאת את תחושת ההקלה וההישג של הניצחון במלחמה הקרה שלא היה כרוך בשפיכות דמים; מצד אחר, ברור למחבר כי העתיד הוא הרבה יותר מורכב ממה שהוצג לעתים בהתנשאות של מנצחים בתור 'קץ ההיסטוריה': תובנותיו ההיסטוריות של קיסניג'ר מביאות אותו בהכרח למסקנה כי ארצות-הברית לא תישאר, לאורך

ימים, מעצמת-העל היחידה. עם זאת, קשה לומר כי קיסניג'ר השכיל לחזות את מה שאירע בעשור השנים שמאז כתיבת הספר, בייחוד במה ששייך לעלייתו של פונדמנטליזם מוסלמי קיצוני כאיום אסטרטגי חדש – ומורכב – על ההגמוניה האמריקנית ועל עולם הערכים המערבי כולו. מאידך גיסא, קיסניג'ר מודע תמיד למוגבלות יכולת ההינבאות, אך ייתכן, כפי שנראה להלן, כי גם במקרה זה נטייתו להמעיט במשקלם של כוחות אידיאיים – יהיו אלה כוחות לאומיים, חברתיים או דתיים, כמו במקרה הזה – גרמה לו שלא להאזין בקשב רב יותר למה שהיה אפשר אולי כבר אז לראותו כאות מבשר רע. אך יש להודות כי באותה העת לא נראתה סכנה זו ממשית גם להוגים או מדינאים אחרים.

הספר דיפלומטיה מופנה בעיקר לקורא האמריקני. לכן, אף על פי שעיקרו ניסיון להציג את יסודות הריאלי-פוליטיק האירופי כמנגנון 'יעיל לשמירתה של יציבות ולמניעת מלחמות, הרי הוא פותח דווקא בהצגת עמדותיהם של שני נשיאים אמריקנים המייצגים, לדעתו, שני קטבים מנוגדים במדיניותה הבינלאומית של ארצות-הברית משעה שיצאה מן הבדלנות ההיסטורית שאפיינה אותה מאז הקמתה.

השניים הם תיאודור רוזוולט ווודרו וילסון, והם מאפיינים שתי דרכים מנוגדות שארצות-הברית צעדה בהן מאז התברר לה כי לנוכח התפרקות הסדר האירופי המסורתי, וגידול כוחה היא, אין היא יכולה עוד להדיר את עצמה ממעורבות גלובלית. אם עד סוף המאה התשע-עשרה יכלה ארצות-הברית – רחוקה מהיסטוריית המלחמות והסכסוכים האירופית, ובגלל מרחביה העצומים והעדר אויבים על גבולותיה, גם בטוחה בעצמה ובעתידה – שלא להיגרר למה שקורה מעבר לאוקיאנוסים המגנים עליה משני עבריה, הרי עידן זה בא אל קצו פחות או יותר בעת עלייתו של תיאודור רוזוולט לכס הנשיאות ב־1901. עד אז, ובסיועה של דוקטרינת מונרו, שהבטיחה אי-מעורבות של המעצמות הקולוניאליות האירופיות המסורתיות ביבשת אמריקה, יכלה ארצות-הברית להיות ענק מדיני וכלכלי – וננס צבאי. קיסניג'ר מזכיר מציאות שנראית היום בלתי סבירה לחלוטין: עד 1890 היה הצבא האמריקני הארבעה-עשר בגודלו בעולם (אחרי הצבא הכולגרי), והצי האמריקני היה קטן מן הצי האיטלקי אף שעוצמתה הכלכלית של ארצות-הברית עלתה פי שלושה-עשר על זו של איטליה. כאשר האימפריה העותומאנית צמצמה את היקף נציגויותיה בעולם מטעמים כלכליים ב־1880, היא סגרה את נציגויותיה בשבדיה, בבלגיה, בהולנד – ובארצות-הברית. אולם כאשר הפכה ארצות-הברית למעצמה כלכלית בקנה מידה עולמי, ומסחרה והשקעותיה חרגו הרבה מעבר לגבולות

היבשת, התברר יותר ויותר כי אין היא יכולה להישאר אדישה למה שמתרחש מעבר לים.

בחירתו של קיסנינג'ר להעמיד את תיאודור רוזוולט מול וודרו וילסון היא מהלך מתוחכם מבחינתו של הקורא האמריקני, המזהה כמובן את וילסון עם האידיאליזם האמריקני האוניברסליסטי, המבוסס על 'ייחודה של אמריקה', ומבקש להבטיח את שלום העולם באמצעות תפוצה גלובלית של רעיונות ומוסדות דמוקרטיים. בתודעתם של אמריקנים רבים – אך גם של משקיפים לא-אמריקנים – זוהתה לעתים עמדתו של וילסון עם העמדה האמריקנית עצמה: הצגתו של תיאודור רוזוולט כאנטיתזה לוילסון מסייעת לקיסנינג'ר לטעון כי גם במדיניות האמריקנית הייתה חלופה היסטורית לאידיאליזם הווילסוני, וכי מדיניות של ריאלי-פוליטיק, שאינה חוששת מהפעלת כוח, אינה מוצר יבוא אירופי דווקא, אלא גם היא בכחינת Made in the U.S.A. – אם כי ברוב הזמן לא הייתה המגמה השלטת.

מה ההבדל, אליבא דקיסנינג'ר, בין תיאודור רוזוולט לוודרו וילסון? שניהם הבינו כי ארצות-הברית אינה יכולה עוד להיות בכחינת עם לבדד ישכון, גאה בחירותה ובמוסדותיה ודבקה בחלום האמריקני של בניית אומה השונה מכל מה שידעה ההיסטוריה עד כה. רוזוולט, לפי קיסנינג'ר, הבין היטב את ההיגיון הפנימי של מאזן הכוחות וטען – עוד לפני שנבחר לנשיא ובעת כהונתו כסגן מזכיר הצי – כי על ארצות-הברית להתערב ביחסים הבינלאומיים כאשר האינטרס האמריקני דורש זאת וכי עליה להפעיל את השפעתה בהתאם לכוחה הכלכלי והמדיני. וילסון, לעומת זאת, האמין כי לארצות-הברית יש ייעוד משיחי שהוא תיקון העולם וכי יש לה אמנם מחויבות בינלאומית – אך לא לגיבוש ולשמירתו של מאזן כוחות, אלא לעקרונות מוסריים. בהנגדה חריפה מכנה קיסנינג'ר את רוזוולט "לוחם-מדינאי" ואת וילסון "נביא-כוהן". רוזוולט סבר כי ארצות-הברית היא מדינה ככל המדינות, לא מימוש עלי-אדמות של עקרונות המידות הטובות: לפיכך היה הראשון שהעניק לדוקטרינת מונרו – שהייתה ביסודה מיועדת להגנה – פירוש ברוח של התערבות במתרחש בעולם, שבא לידי ביטוי בפעולתה של ארצות-הברית בפנמה (להבטיח את עצמאותה מקולומביה כדי להשיג שליטה אפקטיבית על תעלת פנמה החשובה לקישור שני חופיה של ארצות-הברית), וכמו כן בהאיטי, בקובה וברפובליקה הדומיניקנית. אמריקה, על פי רוזוולט, אינה חסינה מפני מה שקורה בעולם ויש לה עניין במניעת היווצרותן של מעצמות בעלות הגמוניה וחזקות מדיי: לכן בעת מלחמת רוסיה-יפן ב-1905, היה רוזוולט השושבין העיקרי בוועידת השלום בפורטסמות ששמה קץ למלחמה (ועבורה זכה בפרס נובל לשלום), וההיגיון המנחה אותו היה דווקא לתמוך ביפן כדי למנוע הגמוניה רוסית. לאחר פרוץ

מלחמת העולם הראשונה, וזאת לאחר שהפסיד במירוץ לנשיאות, הוא תמך בכניסה מיידית של ארצות-הברית למלחמה לצדה של בריטניה עוד ב־1914, כדי למנוע היווצרות הגמוניה גרמנית באירופה. רוזוולט גם סבר כי מה שמדינה אינה יכולה להגן עליו בכוחה, גם המשפט הבינלאומי לא יעניק לה.

וילסון לעומת זאת, בנאום הכרזת המלחמה שלו ב־1917, מודיע כי ארצות-הברית נכנסת למלחמה לא על מנת לממש אינטרסים, אלא כדי להפיץ את הרעיונות הדמוקרטיים ואת זכות ההגדרה העצמית של הלאומים, בהתאם לייעודה ההיסטורי של האומה האמריקנית. יתר על כן, וילסון ראה בסילוקו של הקיסר וילהלם ה־2 תנאי להשכנת שלום באירופה ובעולם: היום מכנים זאת בשם 'החלפת משטר', וקיסר נג'ר מציין כי אף על פי שמרבית מדינות אירופה אכן ראו בוויילהלם ה־2 ובמדיניותו אחראים לפרוץ המלחמה, לא היה מדינאי אירופי שמנה בין מטרות המלחמה את החלפת המשטר בגרמניה. בד בבד הגדיר וילסון את מטרות המלחמה כך: יצירת שלום בין אומות דמוקרטיות וחיסול מאזן הכוחות, שבו עצמו – ולא בכישלוננו, כפי שיסביר קיסר נג'ר להלן – ראה את הסיבות לפרוץ המלחמה.

אולי זה המקום להזכיר, אם כי יהיה בזה משום הקדמת המאוחר, כי עמדה זו מסבירה גם את גישתו הנוכחית של קיסר נג'ר למדיניותו של הנשיא בוש בעיראק. כרפובליקני נאמן, לא יצא קיסר נג'ר מעולם חזיתית נגד מדיניות הנשיא בוש: אך כשם שבתקופת המלחמה הקרה לא היה חלקו עם האידיאולוגים שלה, ומדיניות הדטנט נראתה לו חלופה מתאימה למלחמה ותואמת את עקרון מאזן הכוחות, כך לא נלהב קיסר נג'ר מעולם מן האידיאולוגיה של הניאור-שמרנים, בייחוד מן הנימה המשיחית שנלוותה לתכניתם להקים בעיראק דמוקרטיה שתהיה בבחינת אור לערבים. הפרדוקס הוא כי הניאור-שמרנים (אולי בגלל מקורם של רבים מהם במפלגה הדמוקרטית) הם ביסודם וילסוניאנים; אמנם הם וילסוניאנים חד-צדדיים, לא רבי-צדדיים, אך מה שהנחה אותם בעיראק היה דומה מאוד לחזון הדמוקרטי של וילסון, בהבדל אחד: וילסון חשב שחזונו ניתן למימוש באמצעים מולטי-לטרליים כחבר הלאומים, ואילו הניאור-שמרנים ביקשו לכפות את חזון השלום הדמוקרטי הוילסוני בדרך המלחמה. אם כך ואם כך, לא ייפלא כי חלקו של קיסר נג'ר אינו עמהם, אם כי לאחר שהוחלט על המלחמה עמדתו של קיסר נג'ר ברורה: מרגע שארצות-הברית יוצאת למלחמה, אין היא יכולה להרשות לעצמה להפסיד בה. אך זה כבר עניין אחר, שאינו נוגע לספר עצמו, אם כי הוא נובע ממנו.

למה שמתרחש

די וילסון היא

ת וילסון עם

זל אמריקה,

של רעיונות

ל משקיפים

זאמריקנית

לקיסר נג'ר

ידיאליזם

כוח, אינה

— אם כי

שניהם?

זו, גאה

זכל מה

ההיגיון

ו כסגן

כאשר

לכוחה

יעוד

לא

יפה

ולט

של

—

ם,

נה

ר

ז

ז

חלקו המרכזי של הספר מתמקד בדיפלומטיה של המאה התשע-עשרה, כפי שעוצבה בקונגרס וינה ב־1815 בניצוחם של הקנצלר האוסטרי מטריניך ושר החוץ הבריטי קסלרי, ששמרה, פחות או יותר, על השלום באירופה עד לפרוץ מלחמת העולם הראשונה. הישגו של קונגרס וינה היה גם נושא עבודת הדוקטור של קסינג'ר באוניברסיטת הרווארד, והתוכנות שהסיק מניתוח זה היו – ועדיין הן – נר לרגליו עד עצם היום הזה.

אך כדי להסביר את הישגו של קונגרס וינה לאחר מחצית היובל של התהפוכות שהתרגשו על אירופה כתוצאה מן המהפכה הצרפתית, חוזר קסינג'ר בספר שלפנינו אל מי שנחשב כמייסדה של אסכולת מאזן הכוחות – החשמן רישליה, שהיה ראש המיניסטרים של צרפת בשנים 1624-1642, שהיו שנותיה העיקריות של מלחמת שלושים השנה וטלטלו את אירופה כפי ששום שורת מלחמות לא טלטלה אותה עד אז.

יש בכך משהו מן המרתק שעל מנת להסביר לקורא האמריקני מה דרך תבוא לה מדיניותה של ארצות-הברית כיום, חוזר קסינג'ר ללקחי הפוליטיקה האירופית של המאה השבע-עשרה ולהתגבשות מושג המדינה המודרנית האירופית. רק אדם בעל רקע אירופי כקסינג'ר יכול להביא לדיון זה את מטענו ההיסטורי והערכי, אך הישגו הוא גם ביכולת להציג את הדילמות שעמדו בפני המדיניות הצרפתית באותה העת בדרך שהקורא בן־זמננו יבין את משמעויותיהן והשלכותיהן לגבי העולם שבו אנו חיים היום.

קסינג'ר פותח בהסבירו כי המושג *raison d'état*, שפירושו העמדת צורכי המדינה מעל לעקרונות ערכיים, צמח מן המציאות של התפרקות הרעיון הנוצרי של הקיסרות האוניברסלית. דווקא בתקופה מסוימת בתחילת העת החדשה – בתקופתו של הקיסר קרל ה־5 מבית הבסבורג בתחילת המאה החמש-עשרה – נדמה היה לרגע כי רעיון ימי־ביניים זה עשוי להתממש, שהרי, כדברי המימרה, בממלכתו "לא שקעה השמש מעולם": קרל ה־5 לא היה רק קיסר האימפריה הרומית-הגרמנית הקדושה, אלא שלט גם בארצות השפלה, בספרד ובחלקים נרחבים מאיטליה, וביבשת אמריקה המרכזית והדרומית שזה עתה נפתחה בפני הכובשים האירופים. אך חלום זה התנפץ עם עליית הרפורמציה הפרוטסטנטית מיסודו של מרטין לותר, שפילגה את אירופה והביאה עליה כמעט מאה שנים של מלחמות דת אכזריות, שאירופה לא ידעה כמותן מאז שקיעת האימפריה הרומית. כאשר פרצה ב־1618 המלחמה שברבות הימים נודעה כ'מלחמת שלושים השנה', היא הייתה ביסודה חלק ממאבק זה בין קתולים לפרוטסטנטים, ובראש הפלג הקתולי, שהיה חזק ומגובש יותר, עמדה שושלת בית הבסבורג.

מלחמה זו הציבה בפני בית המלוכה הצרפתי, נאמן הכנסייה הקתולית, אתגר חדש: מצד אחד, מחויבותה הדתית של צרפת הייתה אמורה להציב את הבורבונים, שליטי צרפת, לצדו של בית הבסבורג הקתולי במלחמתו בכופרים הפרוטסטנטים, שבראשם עמדו כמה נסיכים גרמנים, וכן מלך שבדיה. מצד אחר, זה דורות היו הבורבונים וההבסבורגים ניצים ביניהם על השליטה באזורי הגבול שבחבל הריין ובשטחים הסמוכים ועל ההגמוניה באירופה כולה.

כאשר מונה רישליה למשרת ראש המיניסטרים, היטה את מדיניותה של צרפת לכיוון ששם במרכז את האינטרסים הממלכתיים של המדינה הצרפתית ושל שושלת בית בורבון. למרות מעמדו הכנסייתי הרם של רישליה כחשמן הכנסייה הקתולית, נקט תחילה עמדה של נייטרליות – ולאחר מכן עמדה של השתתפות במלחמה לצדן של שבדיה והנסיכויות הפרוטסטנטיות הגרמניות נגד ההבסבורגים הקתולים. במקום מחויבות אידיאולוגית-דתית, הפך רישליה את האינטרס המדינתי הצרפתי למוקד מדיניותה של צרפת.

לכך נוסף עוד נדבך, שייחפך למרכזי בתפיסת מאזן הכוחות: לעולם תתמוך בגורם החלש יותר מול החזק, שכן החזק מסכן אותך, וחיווקו של החלש מחזק אותך. מכיוון שההבסבורגים היו החזקים – ועמם ניהלה צרפת מלחמות מזה זמן רב – היא תמכה בגורם החלש יותר, הפרוטסטנטים, שהיו גם מרוחקים יותר (למשל שבדיה) ולכן מאיימים פחות. רישליה גם הרחיק לכת וקשר ברית עם האימפריה התורכית, שכן זו איימה על ההבסבורגים מן האגף הבלקני. בכך שבר טאבו אינטלקטואלי ודתי נוסף: ברית של מעצמה נוצרית-קתולית עם מעצמה מוסלמית נגד מעצמה נוצרית-קתולית אחרת.

למדיניות הריאל-פוליטיק הזאת יצא כמובן שם רע כצינית ונעדרת היכטים מוסריים ושיקולים אתיים: זה כמובן נכון. העניין הוא – וקסינג'ר מצביע על כך בנוגע לרישליה כמו גם בהקשרים אחרים – שהמדיניות האלטרנטיבית של תמיכה במי שקרוב אליך יותר מבחינה אידיאולוגית או דתית, אינה מביאה דווקא לשלום בינלאומי, אלא להפך: היא מציידת את הלוחמים, משני הצדדים, בלגיטימציה ובמוטיבציה עמוקות להמשך המאבק עד הניצחון הסופי על מי שיוגדר במושגים של 'ציר הרשע' – הכופר, שליחו של השטן או האנטי-כריסטוס. הרי מדיניותו של רישליה לא צמחה מתוך אירופה שלווחה ובוטחת, אלא עלתה מתוך מלחמות דת קנאיות, שבהן שני הצדדים ביקשו לא רק לנצח את אויבם, אלא, אם נבצר מהם להשמידו כליל פיזית, לפחות לכפות עליו את דתם באמצעים של כוחניות ברוטלית, שעמדה בסתירה-לכאורה לעקרונותיהם הדתיים והמוסריים.

מדיניותו של רישליה – כך על פי קסינג'ר – הביאה למניעת הגמוניה של מדינה אחת באירופה, ליצירת מאזן כוחות של מדינות שמאזנות זו את זו

אהרדי, ובסופו של דבר לשלום וסטפליה של 1648 ששם קץ למלחמות הדת בקבעו את העליונות המדינית על פני זו הדתית. המושג *raison d'état* ושלום וסטפליה יצרו את מערכת המדינות הריבוניות המודרנית: הוא לא הביא שלום לעולם, אך עד למהפכה הצרפתית לא ידעה אירופה עוד מלחמות אכזריות וממושכות כדוגמת מלחמות הדת. המלחמות שאכן התרחשו היו מלחמות שושלתיות קצרות, שעיקרן מטרת מוגבלות ולא ניסיון להשליט דת זו או אחרת על אירופה; ניהלו אותן צבאות שכירים, ולא המונים נלהבים לרעיונות דתיים או אסקטולוגיים, והן הסתיימו בדרך כלל לא בניצחון מוחץ של אחד הצדדים ובהשמדתו או בחיסולו של הצד השני, אלא בהזזה לכאן או לכאן של קווי תיחום על לוח השחמט הדיפלומטי. אם במאה השנים שקדמו לשלום וסטפליה נהרגו המוני אנשים במלחמות הדת – מלחמת שלושים השנים לדלה עד כדי מחצית את אוכלוסייתה של גרמניה – הרי במלחמות במאה השנים שלאחר מכן נפגעו בעיקר שכירי חרב, והאוכלוסייה האזרחית כמעט לא נפגעה. באותה תקופה החלה גם צמיחתו של המשפט הבינלאומי, בעיקר הודות למשפטן ההולנדי הגו גרוטיוס, שקבע את ההבחנה בין אזרחים ללוחמים, הבחנה העומדת עד היום ביסוד המשפט הבינלאומי.

אולם את התגבשותה הבשלה של מערכת מאזן הכוחות – על איזוניה ובלמיה ועל הדינמיקה הפנימית שלה – מתאר קסינג'ר בפירוט בניתוחו את מהלכי מדינאיה של אירופה שביקשו ליצור יציבות מחודשת באירופה לאחר תקופת הסער והפרץ של המהפכה הצרפתית ומלחמות נפוליאון. קונגרס וינה, וקונגרסים כלל-אירופיים שהתקיימו אחריו, יצרו את מסגרתה של הרסטורציה, שנתפסת בדרך כלל כניסיון להחזרתם לשלטון של המשטרים המלוכניים הלגיטימיים הטרום-מהפכניים, אך קסינג'ר רואה בה בעיקר את הרסטורציה של עקרון מאזן הכוחות בזירה הבינלאומית: צרפת – המהפכנית והנפוליאונית – ביקשה לקעקע מאזן כוחות זה וליצור הגמוניה צרפתית באירופה, ומדינאי קונגרס וינה ביקשו להחזיר עטרה ליושנה. קסינג'ר מתאר את הצלחתם אך גם את מגבלותיה של הצלחה זו, אם כי יש להודות כי בניתוח מגבלות הצלחה אין הוא נותן משקל מספיק לכוחות הדמוקרטיים והלאומיים שבסופו של דבר הביאו לערעור ניסיון הרסטורציה. כאן, כבמקרים אחרים, אין לקסינג'ר אהדה מרובה לאידיאות אוניברסליות, שאותן הוא רואה כיוצרות אי-שקט מתמיד במערכת; אך העדר אהדה זה מביא אותו לעתים גם להמעטת חשיבותן ועוצמתן הפוליטית של אידיאות אלו.

אין קסינג'ר רואה במערכת של מאזן כוחות ערובה להעדר מוחלט של משברים או מלחמות: התמונה מורכבת הרבה יותר. אך מה ששיטת מאזן הכוחות יוצרת לדעתו הוא מסגרת המאפשרת הגבלתם של קונפליקטים כאשר הם

פורצים; כמו כן — וזה חשוב לא פחות — היא מונעת היווצרות מעצמה הגמונית אחת, שעצם ההגמוניה שלה יוצרת את ההתנגדות אליה בקרב המדינות האחרות ומביאה לסכסוכים ולמלחמות. מאזן כוחות אינו ערובה לשלום עצמו, אלא מנגנון ליצירת יציבות ומתינות יחסיות.

בניגוד לחוקרים אחרים בתחום היחסים הבינלאומיים, המתייחסים לתפיסות של מאזן הכוחות כמעט כאל אידיאה אפלטונית שיש להחילה בכל מקום ובכל מצב על מערכת היחסים הבינלאומיים, קיסינג'ר מצביע על כך ששיטה זו היא דווקא היוצא מן הכלל בהיסטוריה, ויסודה בקונסטלציות פוליטיות מסוימות מאוד וביכולתם של מדינאים לנצלן למען יצירתה של אותה מערכת בלמים ואיזונים המאפיינת שיטת מאזן כוחות אפקטיבית: אין כאן אוטומטיזם של המערכת הבינלאומית, אלא שימוש מושכל, מודע ומכוון באופציות, שלעתיים תסתיימנה בהצלחה ולעתיים תיכשלנה.

הבנה זו של הצורך בהכרעה מודעת עמדה בפני הכרית אשר ניצחה את נפוליאון ב־1814-1815: היא הייתה מורכבת מגורמים שונים ומנוגדים — אנגליה ורוסיה, פרוסיה והאימפריה ההבסבורגית — שלכל אחד מהם היו אינטרסים משלו, ובקלות רבה הייתה הקואליציה שהביסה את נפוליאון יכולה להתפרק, ובתוך כך לפתוח פתח לשורה חדשה של מלחמות וסכסוכים.

ראשית כל, קונגרס וינה לא היה ועידת מנצחים, ובכך הוא היה שונה מאוד מוועידת ורסאי של 1919: צרפת — בדמותו של טַלְרֵן, שר החוץ הצרפתי — נטלה חלק בקונגרס. צרפת אמנם איבדה את השטחים שכבשה בתקופת המהפכה ובתקופת נפוליאון והוחזרה לגבולותיה שלפני 1791, אך זאת מבלי שנקרעו ממנה שטחים שנתפסו מבחינה היסטורית כשייכים לממלכת צרפת ומבלי שהוטלו עליה סנקציות וקנסות: בדיוק ההפך ממה שנעשה בוורסאי, ששם הוכתב שלום של מנצחים לגרמניה (וכן לאוסטריה ולהונגריה). הישגו הגדול של קונגרס וינה היה פיוסה של צרפת המנוצחת והחזרתה למעגל המעצמות. מה שקיסינג'ר אולי מתעלם ממנו מעט הוא העובדה כי דבר זה התאפשר לא כמעט משום שהקואליציה המנצחת תפסה את עצם המלחמה נגד צרפת הנפוליאונית לא רק כמלחמה נגד ההגמוניה הצרפתית, אלא גם כמלחמה אידיאולוגית נגד עקרונות המהפכה הצרפתית ובעד רסטורציה של הלגיטימיות השושלתית של בית בורבון לכס השלטון בפריז, ולכן היו לכוחות שהפילו את נפוליאון בעלי־ברית בצרפת עצמה, כך שהיה סדר יום משותף שליכד את המנצחים ואת צרפת הפוסט־נפוליאונית.

אם כך ואם כך, העקרונות שטבעו מטרננד ושותפיו בווינה היו מסד לשלושה מעגלים שהיו אמורים לסייע זה לזה: א. יצירת מאזן כוחות בין מעצמות אירופה, באמצעות החזרתה של צרפת למעגל המעצמתי, אך, כאמור, ללא

ההישגים הטריטוריאליים הנפוליאוניים, אבל גם ללא השפלה; ב. יצירת מאזן כוחות פנים-גרמני בין פרוסיה לאוסטריה; ג. יצירתה של מערכת בריתות המבוססת על מדיניות שמרנית ועל עקרונות הלגיטימיזם המלכותי. עניין אחרון זה הוא מרכזי, שכן הוא מניח אחדות של ערכים ותחושה משותפת של אינטרסים, כאשר השניים אחוזים זה בזה. הבריתות שהוקמו אז באירופה, שבאחת מהן, 'הברית הקדושה', לא הייתה בריטניה יכולה להיות שותפה בגלל יסודותיה הדתיים, יצרו מערכת מורכבת שלכל אחד מן הצדדים בה היה עניין לשמרה, וכאשר עלו משברים על סדר היום הבינלאומי, היו בנמצא מערכות משותפות של אינטרסים — אך גם אידיאות — שאפשרו לשמר את היציבות הפוסט-נפוליאונית. תנועות לאומיות ודמוקרטיות אמנם איימו לערער יציבות זו במהפכות 1848-1849 ('אביב העמים'), אך בסופו של דבר הצליחו המשטרים הלגיטימיים להחזיק מעמד, חוץ מאשר בצרפת, שבה עלה לשלטון — בעקבות אפיזודה קצרה של רפובליקניות מהפכנית — גורם מורכב בדמותו של נפוליאון ה-3, ששילב יסודות מהפכניים ושמרניים במדיניות החוץ שלו וגם במדיניות הפנים.

קיסרינג'ר מקדיש פרק מרכזי לדמותו של ביסמרק, המהווה בשבילו אתגר לא פשוט: מצד אחד יש בביסמרק קווי המשך בולטים למטרניך, אך מן הצד האחר, הדרך שבה הביא לאיחוד גרמניה באמצעות שלוש מלחמות — נגד דנמרק, נגד אוסטריה ולבסוף נגד צרפת — ערערה הן את עקרון הלגיטימיות והן את מאזן הכוחות האירופי המסורתי. לפי קיסרינג'ר, דישראלי הוא שהבין את המהפכה שהביא ביסמרק לעולם המדיניות והדיפלומטיה האירופית, ולכן חבר אליו בקונגרס ברלין ב-1878 כדי לייצב מחדש את מאזן הכוחות במזרח אירופה ובבלקן. מערד זה התערער בעקבות ניצחונה של רוסיה במלחמתה נגד תורכיה ובעקבות חוזה סן סטפנו שהחליש יתר על המידה את תורכיה וחזק יתר על המידה את רוסיה. במאמצים משותפים הצליחו ביסמרק ודישראלי להחזיר את מאזן הכוחות באזור זה, אך עצם היווצרותה של גרמניה חזקה — מבחינה תעשייתית וצבאית כאחת — במרכזה של אירופה היוותה איום מתמיד על היציבות האירופית.

כך תולה קיסרינג'ר בביסמרק, עם כל תבונתו המדינית, את זריעת הזרעים שהביאו בסופו של דבר למירוץ החימוש שגרר את אירופה למלחמת העולם הראשונה. בניגוד לדרך שבה ידע ביסמרק לרפד את ניצחונו על אוסטריה במלחמת 1866 באמצעות קשירתה בברית אמיצה עם הרייך הגרמני החדש, הוא לא השכיל שלא לזרוע את זרע הפורענות בדרך שבה הטיל על צרפת המנוצחת שלום של מנצחים. סיפוח אלזס-לורין, הטלת פיצווי מלחמה כבדים על צרפת וההשפלה (המיותרת לחלוטין) של קיום טקס איחוד גרמניה והכתרת מלך

פרוסיה לקיסר גרמניה באולם המראות בוורסאי דווקא — כל אלה יצרו את התשתית לאיבה, לחרדה ולתאוות הנקם הצרפתית. רגשות אלו היוו את המלט המלכד של מדיניות הרפובליקה השלישית בין 1871 ל-1914, ויצרו את מערכת הבריתות האנטי-גרמנית (צרפת, בריטניה, רוסיה) שלפתי את גרמניה ועוררה בה חרדה מפני בידודה הבינלאומי. בסופו של דבר, חרדה זו הביאה — בדמותו של הקיסר וילהלם השני — למדיניות ההרפתקנית שהוליכה בעקבות הרצח בסרייבו לפרוץ מלחמת העולם הראשונה.

קיסרינג'ר אמנם זוקף לזכותו של ביסמרק את יכולתו לרסן התפתחויות אלו בתכונתו ובמתנייתו כל עוד כיהן כקנצלר הרייך הגרמני במשך עשרים השנים הראשונות לקיומו; אך הדברים היו קשורים יותר מדיי באישיותו של ביסמרק ולא היו מעוגנים במערכת בינלאומית של איזונים. וכך, כאשר פיטר הקיסר את ביסמרק ב-1891, נעלמו מרכיבים אלו ממדיניותה של גרמניה, וזו הלכה והקצינה.

מה שאולי אין קיסרינג'ר נותן לו את המשקל הראוי, וזאת על פי נטייתו להמעיט בכוחם של רעיונות ואידיאולוגיות, הוא העובדה כי מה שאפשר להציג כטעויותיו של ביסמרק (למשל, הצורה הכוחנית שבה בוצע איחוד גרמניה, והשפלתה של צרפת לאחר מפתחה) לא היו טעויות בשיקול דעת, אלא נבעו מכך שעם כל שמרנותו ומחויבותו של ביסמרק ללגיטימיות שושלתית, נישא גם הוא על גלי הלאומיות הגרמנית: הוא ראה בה גורם המסייע לפרוסיה בחיזוק מעמדה הבינלאומי. אך מרגע שהלאומיות הגרמנית — שבדמותה הדמוקרטית נכשלה במהפכות 1848 — זכתה לניצחון כה מפואר בזכות הכוחניות הביסמרקית בשנים 1866-1871, היה קשה להחזיר את השד לבקבוק. לא טעויות אסטרטגיות היו כאן, אלא היסחפות בגל הלאומיות שאפיין את ה-Zeitgeist של המחצית השנייה של המאה התשע-עשרה. ביסמרק חשב שיוכל לרכוב על גל זה ולנווטו לצרכיו, אך בסופו של דבר, הדינמיקה גברה עליו ועל זהירותו: אפשר שהיה בכך משום תקדים למה שאירע לשמרנים הגרמנים ב-1933 כאשר חשבו שיוכלו להשתמש בהיטלר לצורכיהם המוגבלים, אך גילו שהם עולים לרכבת דוהרת שלא היה בכוחם לעצרה, ובסופו של דבר היא הביאה הרס וחורבן לא רק על אירופה כולה, אלא גם על גרמניה עצמה.

התעכבנו על ניתוחים היסטוריים אלו כי הם יקלו על הקורא להבין את עמדותיו המדיניות של קיסרינג'ר בעת היותו בצומת ההכרעות הדיפלומטיות האמריקניות ובמידה מרובה גם קברניטן; יש בהן גם מפתח למעקב אחרי גישותיו לסוגיות שעלו לאחר שעזב את תפקידו הרשמיים ולמענה לשאלה

רת מאזן
בריתות

תחושה
קמו אז
להיות
צדדים
י, היו
לשמר
איימו
דבר
עלה
רכב
חוצ

גר:

צד

נד

ת

ת

-

ז

ז

כיצד הצליח לקיים את מעמדו הבכיר בקהילה הבינלאומית גם בעת שאין הוא אלא אזרח פרטי.

ספרו של קיסינג'ר אינו מתיימר להיות ספר על ההיסטוריה של המאה העשרים. ואולם מכיוון שהוא מתאר בפירוט רב את השלבים שהביאו לפרוץ מלחמת העולם הראשונה, את כישלונם של הסדרי ועידת ורסאי ואת המהלכים שהביאו למלחמת העולם השנייה, ובכללם הסכמי ריבנטרופ-מולוטוב שאפשרו להיטלר להתקיף את פולין ב-1 בספטמבר 1939 – בשל כל אלו ימצא הקורא בספר ניסיון אינטלקטואלי מרתק לשבץ את תולדות המאה העשרים למסגרת תיאורטית כללית של התפתחות היחסים הבינלאומיים בעת החדשה. אף שקיסינג'ר נמנע עקרונית מלהציג שאלות בנוסח "מה היה קורה אילו", הרי דווקא בשאלת עלייתו של היטלר לשלטון הוא מתיר לעצמו סטייה מנוהג זה. לדעתו, גם אם היטלר לא היה עולה לשלטון, הסדר ורסאי היה מתמוטט מעצמו, אך התמוטטות זו לא הייתה מביאה בהכרח למלחמה, אלא לחידוש מעמדה ההגמוני של גרמניה באירופה. אדריכלי הסדר ורסאי אמנם ניסו למנוע התרחשות כזאת, אך סביר להניח שניסיונם היה נידון לכישלון, שכן ההסדר שעיצבו עמד בניגוד עקרוני למציאות המדינית, הכלכלית והחברתית של אירופה, שגרמניה היא החוליה המרכזית בה. לתובנה זו יש משמעות להבנת תהליך כוחה העולה של גרמניה היום, לאחר סיום המלחמה הקרה ואיחוד גרמניה: לגבי קיסינג'ר השאלה אינה אם התהליך רצוי או לא, אלא כיצד אפשר לאזן את כוחה הדומיננטי של גרמניה באירופה, הנובע ממעמדה הגיאוגרפי ומעוצמתה האובייקטיבית. את התשובה לכך אפשר למצוא לא רק בעיגונה של גרמניה במערכת האיחוד האירופי, אלא גם בהבטחת העמקת זיקתה לארצות-הברית. את עיקר חשיבותו של הספר יש לראות במחציתו השנייה, המוקדשת למלחמה הקרה ולדרך שבה הצליחו הנשיא ניקסון וקיסינג'ר לחלץ את ארצות-הברית מן הסכר שנתקעה בו בווייטנאם. קיסינג'ר עמד על מרכיתם של עניינים אלו ביתר פירוט בכרכי הזיכרונות מתקופת שירותו בממשל: בספר זה הדברים מתומצתים הרבה יותר, ובגלל היותם קשורים בטבורם לתפיסת עולמו השיטתית של המחבר, הם משתלבים על רקע היסטורי ותיאורטי מקיף יותר, ואינם רק תיאור של התרחשויות קונקרטיות, חשובות ומכריעות ככל שתהיינה. עמדתו של קיסינג'ר כלפי המלחמה הקרה וכלפי ברית-המועצות היא מורכבת.

מצד אחד מדובר בהוגה ומדינאי שמרני, שהאידיאולוגיה המהפכנית הקומוניסטית זרה לו ועצם המהפכותה סותרת את השקפת עולמו הבסיסית החותרת לאיזונים ובלמים ולא להכרעות חד-כיווניות הנובעות מתפיסות מעיז-משיחיות של הבאת גאולה לעולם. לא מקרה הוא שבניגוד לחלק ניכר מן

האינטלקטואלים האמריקנים הוא איש המפלגה הרפובליקנית, ומתייחס באיבה – אם לא בזלזול – כלפי אותן מגמות בחוגי האקדמאים והפובליציסטים האמריקנים שניסו למצוא טעם לשבח במהלכים סובייטיים כאלה או אחרים, או שהיו אפילו תומכים – נלהבים או ביקורתיים – של האידיאולוגיה הקומוניסטית ושל המשטר הסובייטי. קיסינג'ר ראה בהם – ועדיין רואה בהם – אידיאליסטים נאיביים ומסוכנים, שפשוט אינם מבינים איך העולם בנוי ומביאים מחמת כך אסון על ארצם, על המערב ועל המשטרים הדמוקרטיים. חרדה זו הביאה את קיסינג'ר, בתקופה שבה שירת בבית הלבן ובמחלקת המדינה, לנקיטת צעדים כלפי אחדים מן האינטלקטואלים הללו שחרגו לעתים ממה שניתן לראותו כסביר: אך גם אם ההקבלה לוויימאר אינה נכונה תמיד, לנגד עיניו של קיסינג'ר עמדה תרומתם של אינטלקטואלים רבים בגרמניה – שלא מעטים מהם היו יהודים – לערעורו של משטר ויימאר. אמנם הדבר נעשה מתוך כוונות טובות, אך הוא התבסס על ראייה מעוותת ומוטעית של המציאות.

מצד אחר קיסינג'ר אינו אידיאולוג קלאסי של הימין האמריקני, שראה במאבק נגד הקומוניזם שליחות מוסרית עליונה המכוונת לשחרר עמים מדוכאים מעולה של עריצות טוטליטרית. ברית-המועצות היא אכן סכנה לארצות-הברית ולמערב הדמוקרטי – אך לא בגלל האידיאולוגיה הקומוניסטית עצמה, אלא משום שאידיאולוגיה זו משמשת מכשיר בידי ההנהגה הסובייטית לקעקע את מעמדה של ארצות-הברית בעולם וליצור הגמוניה מעצמתית סובייטית העשויה להביא, אם לא להשתלטות סובייטית על העולם כולו, אזי לפחות ל"פינלנדיזציה" של מערב אירופה. במלים אחרות: לדעת קיסינג'ר, ברית-המועצות בשיאה של המלחמה הקרה הייתה איום קלאסי במושגי מאזן הכוחות, לא איום אידיאולוגי כשלעצמו, והוא ראה את המאבק עמה במושגים גיאורפוליטיים ולא כמאבק אידיאולוגי בין "קפיטליזם" ל"קומוניזם". מבחינה זו הייתה עמדתו דומה לזו של ג'ורג' קנן, אף הוא מחסידי האסכולה הריאליסטית במדיניות החוץ האמריקנית, שתמך בכלימת התפשטות ההשפעה הסובייטית אך לא במאבק הזיתי למיגור המשטר הסובייטי עצמו. כקנן סבר גם קיסינג'ר שאפשר לכלום את ברית-המועצות מבלי להגיע לעימות אלים עמה, וחרד מפני הידרדרות המלחמה הקרה למלחמה חמה העשויה לנבוע מטעויותיהם של מנהיגים משני הצדדים או מהטיותיהם האידיאולוגיות.

לכן היו מאמציו של קיסינג'ר בעת ששימש בתפקידי מפתח בממשל האמריקני מכוונים לא לחדד את המאבק עם ברית-המועצות, אלא ליצור מערכת של בריתות שתחליש את הסובייטים. בד בבד הוא חתר ליצירת הכנות עם מוסקבה, ובכללן הכנות בעניין הגבלות על הנשק הגרעיני, שתקטנה את הסכנה לעימותים אלימים בין ארצות-הברית ובעלות בריתה מצד אחד ובין

ברית-המועצות ובעלות בריתה מצד שני. זוהי מדיניות הדטנט, שלא תמיד הובנה נכונה – בייחוד אצל חוגים שמרניים בארצות-הברית, שראו דמיון בינה ובין מהלכי מדיניות הפייסנות שאפיינה את מהלכיהן של אנגליה וצרפת מול היטלר והמשטר הנאצי. מאידך גיסא התייחס קיסניג'ר בחשדנות למגמות שהיו מקובלות דווקא בחוגי המפלגה הדמוקרטית בעלת האידיאולוגיה הליברלית האוניברסליסטית, להבטיח את ניצחונם של כוחות אנטי-קומוניסטיים במאבקים – כמו בווייטנאם – שלדעתו של קיסניג'ר לא היה לארצות-הברית עניין אסטרטגי וגיאופוליטי להיות מעורבת בהם. בסופו של דבר היו אלה הנשיאים קנדי וג'ונסון שהיו אחראים – מתוך אידיאלים אנטי-קומוניסטי ודמוקרטי, ששורשיו באוניברסליזם המשיחי של וילסון – למעורבותה של אמריקה בווייטנאם.

זוהי עמדה מורכבת, שאינה תואמת הבחנות פשטניות בין "נצים" ל"יונים" במאבק מול ברית-המועצות, והיא הביאה אפוא לעתים על קיסניג'ר (ועל ניקסון) ביקורת נוקבת משני צדי המתרס הפוליטי בארצות-הברית. מהלכו הדרמטי ביותר של קיסניג'ר בהקשר זה היה ביקורו בסין העממית ב-1971, ביקור שפתח את הדרך לביקורו של ניקסון בכייג'ין ולכינון יחסים דיפלומטיים בין ארצות-הברית לסין של מאו צה-טונג.

מהלך זה, שלקידומו חתר ניקסון – אותו ניקסון שסימל יותר מכל נשיא אמריקני אחר לאחר מלחמת העולם השנייה גישה אנטי-קומוניסטית תוקפנית וחריפה – הפך את היוצרות בשיח הדיפלומטי האמריקני והעולמי ושינה את פני המערכת הבינלאומית מן הקצה אל הקצה. במקום קיטוב אידיאולוגי (מערב דמוקרטי מול ברית-המועצות וסין קומוניסטית) נוצרה מערכת תלת-קדקודית, שבה ניצלה ארצות-הברית את המתיחות הסובייטית-סינית, שתחילתה עוד בשנות השישים, ותקעה יתד בין שתי המעצמות הקומוניסטיות, תוך שהיא מחלישה את מוסקבה ומשבשת באורח מהותי את הממד האידיאולוגי של ברית מוסקבה-כייג'ין. נדמה היה כי מהלך זה נלקח ישירות מן האסכולה של רישליה: במקום לחדד את הוויכוח האידיאולוגי בין "מערב" ל"מזרח", קשרה ארצות-הברית ברית עם הגורם הקומוניסטי החלש יותר (סין) כנגד הגורם הקומוניסטי החזק יותר (רוסיה), מתוך התעלמות מן הממד האידיאולוגי, בדיוק כשם שרישליה לא נרתע מלהוליך את צרפת הקתולית לברית עם המעצמות הפרוטסטנטיות באירופה דאז נגד המעצמה הקתולית ההגמונית (ההבסבורגים). ברור שאי-אפשר לנהל מדיניות במאה העשרים מתוך הקבלות פשטניות למאה השבע-עשרה, אך האנלוגיה מתבקשת.

גישתו של קיסניג'ר נתקלה תחילה בעוינות מצד הימין השמרני בארצות-הברית, שחלם על החזרת שלטון הקואומינטנג, שנדחק לטייוואן, על סין כולה,

ועל הפלת משטרו של מאו צה'טונג: ברור שקיסניג'ר היה מעדיף זאת על הכרה במשטרה של סין העממית, אלא שזה היה חלום באספמיה. ההתעקשות של חוגי הימין במפלגה הרפובליקנית לנדות ולהחרים את סין העממית (שהביאה לכך כי טייוואן המזערית נותרה חברה קבועה במועצת הביטחון בשעה שלסין העממית הענקית לא היה ייצוג כלשהו בגופים בינלאומיים), נראתה בעיני קיסניג'ר תפיסה מעוותת של המציאות המזיקה למעמדם הגיאופוליטי של ארצות-הברית ושל המערב שכן היא דוחקת את סין העממית, למרות סכסוכיה עם מוסקבה, לזרועות הקרמלין. ניתוקה של בייג'ין מן הקרמלין היה אחד מהשיגיו האדירים של ממשל ניקסון ושל קיסניג'ר אישית, והמפלגה הדמוקרטית בארצות-הברית נותרה במבוכה עצומה, שכן היה ברור כי הנהגה דמוקרטית לא הייתה מסוגלת למהלך מפתיע ולא-קונבנציונלי כזה. לימים התברר כי מהלך זה תרם אף הוא לאותה היחלשות של המשטר הסובייטי, שהגיעה לשיאה בהתפרקותה של ברית-המועצות עצמה.

מורכבת לא פחות הייתה גישתו של קיסניג'ר לסוגיית וייטנאם, ומתוך הספר מתברר כי חלק מן המהלכים שיוחסו ברבות הימים לקיסניג'ר, נעשו בידי ניקסון ללא ידיעתו, או בניגוד לדעתו, של יועצו לביטחון לאומי; בד בבד מתברר כי מלכתחילה התכוונו גם ניקסון וגם קיסניג'ר למהלכים מוגבלים יותר — לא להסתלקות אמריקנית מוחלטת מווייטנאם ולנפילתה של סייגון — אלא שעיקשותם של הקומוניסטים הצפון וייטנאמים (שקיסניג'ר נאלץ לעתים, בניגוד לעמדותיו, להביע התפעלות מנחישותם) הביאה לתוצאה הסופית שהייתה רדיקלית הרבה יותר ממה שהתכוונו אליה בבית הלבן של ניקסון.

אך ביסוד המדיניות שיישם קיסניג'ר בשיחותיו החשאיות והפומביות עם מנהיגי צפון וייטנאם הייתה התובנה שמעורבותה של ארצות-הברית בווייטנאם נבעה משיקול דעת מוטעה, שהנחו אותו שיקולים אידיאולוגיים אנטי-קומוניסטיים ותיאוריות מופשטות של 'אפקט הדומינו', ולא שיקולים גיאר-פוליטיים של ניתוח מושכל של האינטרסים האסטרטגיים של ארצות-הברית. באחד המקומות בספר קיסניג'ר אפילו יוצא משלוותו האופיינית ותוהה כיצד השלימה ארצות-הברית — במורת רוח, כמובן, אך ללא התערבות צבאית — עם ניצחונם של מאו צה'טונג ועם ההשתלטות הקומוניסטית על מדינת הענק הסינית, אך נגררה למלחמה כדי להגן על מדינה חלשה ובלתי חשובה לחלוטין כמו דרום וייטנאם מפני הקומוניסטים. לדעת קיסניג'ר, השיקולים המוטעים של הגנה על "דמוקרטיה" (במדינה שלא היה בה שום סיכוי דמוקרטי, כמו דרום וייטנאם) מפני "הקומוניזם הבינלאומי" הביאו את ארצות-הברית למלחמה שלא תאמה את שיקוליה המעצמתיים: גישה זו, בפשטנותה, גם לא זיהתה את המתחות ההיסטורית המוכנית בין סין לווייטנאם (לדידם של הווייטנאמים, סין

היא האויב ההיסטורי). קיסינג'ר טען כי המעורבות האמריקנית הביאה את האנזי לתלות בסין העממית, והתנתקותה של ארצות-הברית ממעורבות פעילה במלחמה סופה שתביא את וייטנאם להתרחקות מסין — מה שבסופו של דבר אכן קרה.

גם כאן זכה קיסינג'ר — על אף פרס נובל לשלום שהוענק לו ולעמיתו הצפון וייטנאמי — לקיתונות של שופכין מימין ומשמאל כאחד: הימין השמרני ראה בנסיגה האמריקנית מווייטנאם עוד עדות לפייסנות נוסח צ'מברלין — בשעה שקיסינג'ר ראה במהלך זה ניסיון למזעור נזקים ולשיקום מעמדה של ארצות-הברית לא רק באזור, אלא בעולם כולו, לנוכח גל המחאות האנטי-אמריקניות. מצד אחר, מכיוון שההתנתקות מווייטנאם הייתה מלווה, מצד ארצות-הברית, בהפעלת כוח אמריקנית מסיבית בקמבודיה (שכן בלעדיה היה קשה להשיג הסכמה צפון וייטנאמית למה שהציעה ושינגטון), נתפס קיסינג'ר בידי השמאל הליברלי האמריקני כמחרחר מלחמה וכאימפריאליסט מן הסוג הגרוע ביותר. אפשר אכן למתוח ביקורת על המהלכים שגררו את קמבודיה למלחמה, אך עובדה היא כי מדיניותם של ניקסון וקיסינג'ר היא שחילצה את ארצות-הברית מן הבוץ הווייטנאמי, ולא הרטוריקה הליברלית. זו אולי עובדה מרגיזה — אך נכונה: מה עוד שהאידיאולוגיה הווילסונית של הפצת הדמוקרטיה וההגנה עליה דחפה נשיאים כמו קנדי וג'ונסון למעורבות בווייטנאם, בעת שמדיניות הריאליפוליטיק המפוכחת (אם לא הצינית באמצעיה) של ניקסון וקיסינג'ר היא שחילצה את אמריקה ממלחמה ברוטלית עקובה מדם וחסרת מטרת אסטרטגיות של ממש, והחזירה יציבות ושלוש לדרום-מזרח אסיה, אם כי במחיר ניצחון קומוניסטי. זו אכן מציאות מורכבת, אך לפחות היא הניבה תוצאות — מה שלא היה אפשר לומר על מדיניות ההתערבות של קנדי וג'ונסון שלא השיגה את מטרתיה, פגעה קשות במעמדה הבינלאומי של ארצות-הברית ויצרה בארצות-הברית מתיחות פנימית שגבלה לעתים בדה-לגיטימציה של המערכת השלטונית עצמה.

עניין זה מוליך לתובנה אחרת, הנוגעת דווקא למדיניות פנים, שתרמה גם היא לתחושתו של קיסינג'ר בדבר הצורך לחלץ את ארצות-הברית מווייטנאם: המחלוקת הפנימית החריפה בתוך ארצות-הברית, שפילגה את הציבור ויצרה אנטגוניזם שכמעט לא היה לו תקדים בתולדות ארצות-הברית במה ששייך למעורבותה של אמריקה במדיניות בינלאומית. עם כל ביקורתו החריפה של קיסינג'ר על השמאל האמריקני ועל חוסר אחריותם של אינטלקטואלים לא מעטים באשר לצורה שבה נתנו ביטוי לביקורתם ולמחאתם, הריהו מודע לכך כי חברה דמוקרטית אינה יכולה לנהל מלחמה — קל וחומר לנצח בה — בעת מחלוקת פנימית כה חריפה, המאיימת לפורר את הקונצנזוס הפוליטי הבסיסי

שהוא הכרחי לפעילותה של חברה מתוקנת וליכולתה לנהל מדיניות חוץ קוהרנטית ויעילה. כאשר עצם הלגיטימיות של הפעלת כוח כלפי חוץ מותקפת במדינה דמוקרטית, זה הזמן לשנות כיוון — ולו על מנת לשמר את הלכידות הפנימית ולהימנע ממשבר לגיטימיות שיביא בהכרח להחלשת כוחה של המדינה ולחוסר יכולת להפעיל את עוצמתה: עניין זה חל על מדינות גדולות בקטנות, ומי שרוצה יוכל למצוא לו סימוכין גם בקשיים הנוכחיים שבפניהם ניצב ממשלו של הנשיא בוש באשר למדיניותו בעיראק.

הסכסוך הישראלי-ערבי כמעט אינו מופיע בספר זה. דיון נרחב בתפקידו של קיסינג'ר בעת מלחמת יום הכיפורים ולאחריה ימצא הקורא בזיכרונותיו של קיסינג'ר מתקופת שירותו כיועץ לביטחון לאומי וכמזכיר המדינה. אולם האזכורים הבודדים המתייחסים לסוגיה זו בספר זה מתקשרים גם הם בהקשר הרחב יותר של תפיסתו המדינית הכוללת. גם אלה שאולי לא שבעו נחת מכמה ממהלכיו של קיסינג'ר באותה העת ישכילו לעשות אם יבינו מהלכים אלו בזיקה לתובנות העקרוניות האלה.

חששו העיקרי של קיסינג'ר במלחמת יום הכיפורים היה מהידרדרות אפשרית לעימות שארצות-הברית וברית-המועצות עשויות להיסחף לתוכו בניגוד לרצונו, ולכן היו מהלכיו המורכבים מודרכים בעיקר בידי שיקול זה — ועל ידי השיקול המכריע המקביל, שקיימת הזדמנות לנצל מלחמה זו כדי לנתק את מצרים של סאדאת סופית מברית-המועצות (התחלת הנתק התרחשה כבר קודם לכן, עם סילוק היועצים הצבאיים הסובייטים בידי סאדאת) ולהעבירה למחנה הפרו-מערבי. כך סייע קיסינג'ר לישראל במשלוחי נשק מסיביים כאשר נדמה היה בתחילת המלחמה כי מעמדה האסטרטגי נפגע כתוצאה מן ההצלחות המצריות והסוריות בעקבות התקפת הפתע וצליחת התעלה; אך כאשר התעשתה ישראל — כפי שרצה וקיווה קיסינג'ר — וכוחותיה חצו את התעלה, קיסינג'ר הוא שהקשה עליה להשיג ניצחון מוחץ שהיה לדעתו מונע כל סיכוי להסדר, ממש כשם שניצחונה הדרמטי של ישראל במלחמת ששת הימים אמנם שינה את מאזן הכוחות באזור, אך הרחיק כל סיכוי להסדר.

אכן, סלילת דרכה של מצרים אל חיק העולם המערבי נעשתה, במידה מסוימת, על חשבונה של ישראל, בכך שמנעו ממנה להשמיד את הצבא המצרי המכווץ ממזרח לתעלה — ומהלך זה זיכה את קיסינג'ר בביקורת לא מעטה בישראל ובקרב חלק מתומכיה בארצות-הברית. אך בדיעבד הוכיחה את עצמה מדיניות זו של מניעת ניצחונות מוחצים ויצירת מאזן כוחות, והביאה — אמנם לאחר פרישתו של קיסינג'ר מתפקידו — למהלכים ששיאם היה ביקור סאדאת בירושלים וחווה השלום הישראלי-מצרי. אפשר להבין תרעומות ישראליות על מניעת ניצחון שהיה מוביל את ישראל על דרך המלך לקהיר, אך ספק אם היה

בכוחו של ניצחון כזה ליצור את התנאים שאפשרו את הסכמי קמפ דייוויד ואת הוצאתה של מצרים ממעגל האיבה הערבי הפעיל נגד ישראל, את החלשת מעמדה הבינלאומי של ברית המועצות ואת גיבושו של גוש ערבי פרו-מערבי ומתון יחסית, המורכב היום מערב הסעודית, ממצרים ומירדן.

כמו בפרשת ההיפתחות כלפי סין העממית והתנתקותה של ארצות-הברית מווייטנאם, גם מהלכים מורכבים אלו היו כרוכים בשימוש מושכל בכוח ובדיפלומטיה, ולא הכל – לא מימין ולא משמאל – היו תמיד מסוגלים להתמודד עם מה שנראו לכאורה כסתירותיה הפנימיות של מדיניות שמצד אחד דגלה בהשגת יציבות, אך מצד אחר לא בחלה באמצעים כוחניים כדי להשיג מטרות אלו.

ספרו של קיסינג'ר מסתיים בקריסתה של ברית המועצות (שקיסינג'ר לא בדיוק חזה אותה ואפשר שגם לא רצה בה מסיבות הנובעות מעצם השקפת עולמו). מאז שפרסם את ספרו עברו למעלה מתריסר שנים – מן הדרמטיות ביותר של דורנו: מלחמות בבלקן שנבעו מהתפרקותה של יוגוסלביה ומאינ-אונים של רוסיה שיצאה פגועה וחבולה מתהליך קריסתה המעצמתית של ברית המועצות; התרחבותה של נאט"ו מזרחה; מלחמת עיראק וחוסר היכולת של ושינגטון להפוך את ההישג הצבאי של הפלת סדאם חוסיין להישג מדיני של ייצובה של עיראק לאחר מפלתו; ויצירתו של פער מחודש בין ארצות-הברית למרבית אירופה כתוצאה ממלחמת עיראק, לצד היווצרותה של אווירה דמוית ימי-וייטנאם במארג הפוליטי של ארצות-הברית עצמה, כאשר מתברר יותר ויותר כי הבחירות הבאות לנשיאות בשנת 2008 תתמקדנה בסוגיית עיראק.

במהלך שנים אלו הביע קיסינג'ר מפעם לפעם את דעותיו על הנושאים האלה, ומי שמבקש לרדת לעומקן טוב יעשה אם יראה אותן בהקשר הרחב יותר של עמדותיו העקרוניות הבאות לידי ביטוי בספר זה. קיסינג'ר עורר לא מעט מחלוקת כאשר התנגד למדיניות האמריקנית שהביאה בימי קלינטון למעורבות חמושה מסיבות הומניטריות במערכה נגד סרביה של מילושביץ ומנעה מהלכים שגבלו ברצח עם כלפי האוכלוסייה האלבנית בקוסובו. אמנם קיסינג'ר לא נקט את הלשון הבוטה והוולגרית של ג'יימס בייקר ("אין לנו כלב בקרב הזה"), אך עקרונית לא הייתה עמדתו רחוקה מזאת. הוא התנגד למהלכים אלו של קלינטון (שגם קלינטון נקט אותם ללא התלהבות יתרה), וזאת מסיבות של ריאל-פוליטיקה, שכן ראה בהם מהלכים מסוכנים בהיותם עשויים להביא להסתבכות דמוית-וייטנאם. הדברים לא הגיעו לכך, ובדיעבד קשה היום להגן על עמדותיו של קיסינג'ר בנושא זה.

בה כעת, אף שלא חזה את התעצמותה המחודשת של רוסיה בימי ממשלו של פוטין, הרי יש להניח כי זו לא באה לו כהפתעה, ובהקדמה כמו גם באחרית הדבר לספר הוא מציין כי את גישתה של ארצות-הברית כלפי רוסיה חייבים להנחות שיקולי אינטרסים מעצמתיים, ואסור לה להיות תלויה בתהליכי הדמוקרטיזציה ברוסיה או במדיניות הפנים שלה. מלחמת צ'צ'ניה אינה מוזכרת (מכיוון שבעת כתיבת הספר טרם הידרדרה למה שאירע במחצית השנייה של שנות התשעים), אבל ברור מתוך ההקשר שאין קיסניג'ר סבור שנקיטת עמדה ביקורתית – וצדקנית – כלפי רוסיה בנושא זה היא מוצדקת או יעילה. קשה אולי להסכים לכך, אך קשה עוד יותר להציע מדיניות המבוססת במקרה זה על שיקולים הומניטריים שגם תצליח מבחינה עניינית במה ששייך לצ'צ'ניה וגם תעמוד במבחן האינטרסים של התמודדות מחודשת עם מעצמה רוסית – המשוחררת אמנם מאידיאולוגיה קומוניסטית ומהפכנית, אך מבקשת לייצב שוב את מצבה בעולם כגורם מוביל שאי-אפשר עוד להתעלם ממנו.

בסוגיית עיראק – ועתה גם בעניין איראן – אפשר לראות בעמדותיו של קיסניג'ר הסתייגות מן הקיצוניות האידיאולוגית המאפיינת את ממשלו של בוש: העובדה שמדיניות זו לא הניבה פירות רק מעוררת מחשבה שגישה ריאליסטית יותר ואידיאולוגית פחות הייתה מיטיבה עם ארצות-הברית ועם מעמדה בעולם, יותר מן המשיחיות הווילסונית של הניאוישמרנים שהוכיחה עצמה כבלתי ניתנת למימוש. עם זאת, קיסניג'ר עומד על כך כי אסור לה לאמריקה לשרד חולשה, ולכן עליה לשלב דיפלומטיה עם שימוש מושכל בכוח, ובוודאי הוא מן התומכים – תומך ביקורתי אמנם – של הנשיא בוש. גם בנושא הרגיש של איראן, שבו נראה שאין לאיש פתרונים, ברור ממאמריו של קיסניג'ר כי הוא חרד מאיראן גרעינית, אך סבור כי הדרך למנוע זאת היא שוב באמצעות שילוב מושכל של דיפלומטיה ושרירים – אך המכשלה העיראקית מקשה על הפעלתה של מדיניות כזאת. קיסניג'ר בוודאי לא היה משתמש במושג כה טעון כ'ציר הרשע', שיוצר אולי סיפוקים רגשיים בפרברי ושינגטון, אך אינו תורם כהוא זה לפתרון הבעיות האמיתיות שאתן הוא מבקש להתמודד.

בסיכומו של הספר מודע קיסניג'ר לכך שלאור עלייתו של סין והודו לא תישאר ארצות-הברית הגורם הדומיננטי היחיד בעולם, ועליה לפתח אסטרטגיות שתבאנה שינויים אלו בחשבון תוך כדי שמירת מעמדה של אמריקה והאינטרסים העיקריים שלה. עם כל הסתייגותו של קיסניג'ר מן האידיאליזם ההיסטורי האמריקני, כריאליסט הוא מבין כי זהו מרכיב אינטגרלי של ההווה האמריקנית, וכל מדיניות אמריקנית אפקטיבית חייבת למצוא את הסינתזה בין אידיאליזם זה ובין תוכנות המבוססות על הערכה ריאליסטית של מערכת היחסים הבינלאומיים. זהו אתגר לא פשוט, המיוחד בסופו של דבר את

קמפ דייוויד ואת
אל, את החלשת
רבי פרו-מערבי

ארצות-הברית
מושכל בכוח
מיד מסוגלים
ות שמצד אחד
ם כדי להשיג

ר לא בדיוק
עולמו). מאז
של דורנו:
של רוסיה
המועצות;
ושינגטון
ישובה של
למרביית
זית ימי-
יותר כי

הנושאים
חב יותר
לא מעט
ועורבות
ההלכים
לא נקט
ז", אך
לינטון
ריאל-
נבכות
דותיו

ארצות-הברית ממעצמות אחרות, אך עם שהוא מקשה על עיצובה של מדיניות המצליחה לאזן בין מרכיבים אלו לסתירות המלוות אותם, הוא גם הערובה הטובה ביותר לעתיד שבו חירות ודמוקרטיה תהיינה נחלתו של חלק ניכר מן המין האנושי — אם כי לא בהכרח יתממש חזון זה בהינף אחד. בשילוב זה של אידיאליזם אמריקני וניסיון ריאליסטי שיסודו אירופי רואה קיסינג'ר את ההבטחה הגדולה של העתיד — וזאת מבלי להיסחף באוטופיזם פשטני חסר סיכוי.

בין כך ובין כך, הקורא הישראלי ימצא בספר זה עושר של חומר, המשלב ידע היסטורי מעמיק ומגוון עם הבנת המציאות על אילוציה ומגבלותיה. קיסינג'ר מצוי בנקודת החתך שבין תובנות אינטלקטואליות ליכולת ביצוע פרקטית מרשימה — מיוזג נדיר לא רק במקומותינו, אלא גם בזירה הבינלאומית. גם מי שלא תמיד יסכים לדבריו ולניחוחיו, לא יוכל שלא להתפעל מרוחב היריעה ומן השילוב של תיאוריה ומעשה שרק מדינאים מועטים התברכו בו.